

לפרשת שופטים: תפילה לשלום המדינה

פרשת שופטים נפתחת במצוה למנות מערכת משפט – "שופטים", ומערכת אכיפת חוק – "שוטרים", "בכל שעריך" – בכל עיר ובכל פלך ופלך שבו מתגוררים בני ישראל, בארץ ובחוץ לארץ. קיים הבדל בהיקף החיוב בין הארץ לחו"ל, אבל עקרונית החיוב קיים בכל מקום. בדרך כלל, בכל הדורות והתפוצות, בכל מקום שבו היתה קהילה יהודית מבוססת, הוקמה מערכת שלטונית מנהלית, שבה השתתפו ראשי הקהל, דיינים וממונים על הסדר הציבורי ואכיפת החוק. בהמשך הפרשה מופיעות מצוות מלך, סנהדרין ועדות, סדרי יציאה למלחמה, ערי מקלט, כולן מצטרפות למסכת אחת של הנהגת המדינה והממלכה.

בשונה מדתות אחרות, שאינן מתעניינות בניהול המדינה ובמנהל הציבורי, ומתרכזות בעבודת האל ובתיקון המוסרי של האדם, התורה מטילה מצוות, חובות וזכויות, בכל תחומי החיים, ובכלל זה בענייני משטר, צבא, כלכלה וכל הכרוך בניהולן של מדינה, קהילה וחברה. העיסוק במצוות אלה בולט במיוחד בספר דברים, לקראת הכניסה לארץ והסדרת חיי העם בה.

השבוע, בשעור הגמרא השבועי במסכת בבא-בטרא, בעיצומה של סוגית קניינים סבוכה בפרק "המוכר את הספינה", נתנו לפתע את דעתנו לעובדה המוזרה שאנו עוסקים כבר חודשים רבים בכירורים של פרטי פרטים אודות התנהלותן של עסקאות מכירה וקניה. כולנו, משתתפי השעור, רואים עצמנו כמקיימים מצות תלמוד תורה וקובעים עיתים לתורה, כאשר למעשה, אנחנו שקועים עד למעלה מראשנו בעניינים של עולם העסקים, וכמעט שום פירור של מה שנקרא בעולם הרחב "רוחניות" לא נכנס בדפים הללו. פה ושם מתגנבת לה איזו הערה מוסרית, חינוכית, אבל לא בזה עיקר עיסוקנו. למיטב ידיעתי, אין עוד שום אומה ולשון בעולם, שבה חלק כה משמעותי מהחוויה הדתית הפרטית והקיבוצית, לא רק של אנשי החוק והמשפט, כולל עיסוק פרטני ודקדקני בדיני קניינים ומסחר.

פשוט לכל משתתפי השעור, ואף אחד לא מטיל ספק בכך, שאנחנו מקיימים מצות תלמוד תורה, וסוגיות אלה שאנו עוסקים בהן הן גופי תורה לא פחות מסוגיות הנלמדות במקביל בשעור הדף היומי, במסכת ברכות. סוגיות שכל כולן ענייני אמונות ודעות, קבלת עול מלכות שמים וייחוד השם. אדרבה, בעולם הישיבות יש אומרים שסוגיות בגדרי קנין משיכה בסימטא הן יותר "תורה" מאשר הסוגיות החצי-אגדתיות של מסכת ברכות. ברור, שכשם שנחוצים כהנים ולויים, חזנים ושוחטים ומוהלים, כדי להנהיג את קיום המצוות שבין אדם למקום בישראל, כך נחוצים שופטים ושוטרים, כדי להנהיג את קיום המצוות שבין אדם לחברו. כשם שצריכים בית כנסת ומקוה טהרה בכל ישוב של יהודים, כך צריכים בית דין ומשטרה. כשם שצריך לדייק בכיטוי המלים ובכוונת הלב בקריאת שמע, כך יש לדקדק בהלכות גזל וריבית והשבת ממון לבעליו. זו תורה, וזו תורה.

על הרקע הזה, תמוהה מאד אמרתו האנרכיסטית של רבי שמעון בן אלעזר במסכת סנהדרין (צח א): "אמר רבי שמלאי משום רבי אלעזר ברבי שמעון: אין בן דוד בא עד שיכלו כל שופטים ושוטרים מישראל, שנאמר: "ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סגיך וגו'... ואשיבה שפטיך". אך מן המקבילה במסכת שבת מתבררת כוונתו: "אין הקדוש ברוך הוא משרה שכנתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל, שנאמר: ואשיבה ידי עליך... ואשיבה שפטיך כבראשונה ויעציך ככתחלה וגו'" (שבת קל"ט א). מובן שרבי אלעזר ברבי שמעון התכוון ל"שופטים רעים" שהרי הפסוק שהוא מצטט כראיה לדבריו מכיל את המלים "ואשיבה שפטיך כבראשונה". הגמרא מספרת על רבי אלעזר ברבי שמעון עצמו, שקיבל על עצמו לעסוק במלאכת השיטור, והיה לוכד גנבים ומסגירים לשלטונות הרומיים, באמרו: "קוצים אני מכלה מן הכרם!"

השמטה של המילה "רעים", מן המימרא כפי שהיא מופיעה במסכת סנהדרין פותחת פתח מטעה לגישות אנרכיסטיות הסוברות שאין לתורה ענין בשופטים ומשפט, במדינה וצבא, במשטרה ומערכות אכיפה וענישה. או אפילו שהיא שוללת את קיומן.

ודאי, שישנה ציפיה לשלטון הגון, כשר, המתנהג על פי דיני התורה. חלק נכבד מצווי התורה בדבר מערכת המשפט, וממאבקם של נביאי ישראל וחכמיו בכל הדורות, הוקדש לתקנתה של מערכת החוק והמשפט והיישרתה. אבל לא קיימת תפיסה אוטופית הגורסת שאם השלטון אינו מוחזק בידי אנשים מושלמים אין לו קיום. אדרבה, מקובלנו ש"פתח בדורו כשמואל בדורו". לא זו בלבד, אלא שקיים גם יחס של כבוד כלפי שלטון נכרים: "הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו" – לימדנו רבי חנינא סגן הכהנים בפרקי אבות.

לפיכך, מובן יפה מקומה של התפילה לשלום הקיסר והמלכות הנכרית שהונהגה בבתי כנסת בתפוצות, מתקופות קדמוניות. תפילה זו "הנותן תשועה למלכים", היתה נאמרת בצד תפילת "יקום פורקן", שבה מתפללים לישועה (פורקן), עבור הנהגת הקהילה: מרנן ורבנן, ראשי הגולה, ראשי הישיבה, הדיינים, וגם לכל העוסקים בצרכי צבור באמונה. בהיות עם ישראל תחת שלטונם של מלכים הגונים, נאמרה תפילה זו מתוך

הזדהות, ובתקופות של שלטון אופל, אמרוה מן השפה ולחוץ, והתכוונו להמשך הלא-מצוטט של הפסוקים הנזכרים בה, "פצני והציילני מיד בני נכר אשר פיהם דבר שווא וימינם ימין שקר".

עם כינונה של מדינת ישראל המתחדשת, התחדשה התפילה לשלום המדינה, במקום התפילות לשלומם של המלכים הנכריים. תפילה זו תוקנה סמוך להקמת המדינה על ידי הרבנים הראשיים, הרב הרצוג והרב עוזיאל, והתקבלה, כרגיל במדינתנו, בפולמוס בין הקהילות הציוניות שקבלוה והקהילות הבלתי ציוניות שאינן נוהגות לאמרה.

גם בתוככי הציבור הציוני-דתי התחדשה בשנים האחרונות מגמה שלא לומר את התפילה או להשמיט משפטים ממנה, בשני צדי הקשת הרעיונית והפוליטית. מימין, על ידי אלו הסבורים שפעולות הממשלה נגד ההתישבות, ובמיוחד עקירת גוש קטיף, הן עילה להמנעות מתפילה לשלום המדינה, או לפחות ראשיה. ומשמאל, על ידי אלו הסבורים שלא ראוי להגדיר את המדינה כ"ראשית צמיחת גאולתנו" מחשש למשיחיות שווא. למעשה, עמדת שני הקטבים היא הפנמה חלקית של הטענה ה"חרדית", האנטי או הא-ציונית. העמדה הא-ציונית, טענה תמיד שהמדינה אינה ראויה לתפילה כי ראשיה מתנגדים לתורת ישראל, בין אם תמכו בחילול שבת או תמכו בעקירת ישובים. מן הצד האחר, הטענה האנטי ציונית היא שמדינת ישראל אינה גאולה כלל, שכן גאולה אמורה לבוא בדרך ניסית מן השמים, וכל זיהוי של גאולה עם תופעות ארציות הוא משיחיות שקר.

כדרך של תפילות חדשות בכל הדורות, אורך זמן רב – לפעמים דורות – עד שהתפילה מתקבלת לסידור. זהו תהליך בחינה ממושך, היסטורי ורב-דורי, שבמהלכו חלק מן התפילות המתחדשות נפסלות ומורחקות, ואחרות מאומצות ומתקבלות. מכיון שסידור התפילה הוא ספר הפסיקה של האמונות והדעות בישראל – הרי שהחלטה מה יכנס לסידור נושאת עליה באופן טבעי את כל המתח והפולמוס בהשקפות של בני הדור, ואינה יכולה להיות מוכרעת כל עוד לא התבררה הסוגיה ההשקפתית. וכך ראוי שיהיה.

תופעה מעניינת שאירעה לתפילה לשלום המדינה - כמו לרובו של הסידור – היא העלמות הידיעה מיהו מחברה. היו שחשבו שש"י עגנון הוא המחבר, אבל דעה זו הופרכה ככל הנראה, ונותרה רק הידיעה שהרבנים הראשיים הם שאמצוה וקיבלוה. בשונה מפיוטים ששמו של המחבר חתום עליהם, הרי שתפילות הקבע העיקריות הן חסרות בעלים – הן שייכות לציבור כולו. בזה שפר גורלה של התפילה לשלום המדינה, שזכתה להיות אנונימית, וממילא – כללית.

התפילה לשלום המדינה מתקיימת ברעננותה כבר ששים וארבע שנים, ובינתיים נראה שהיא עומדת יפה בתהפוכות הזמנים ובשינויי המצבים של המדינה. בימים אלה ממש, הבקשה "שלח אורך ואמתך לראשיה, שריה ויועציה, ותקנם בעצה טובה מלפניך", היא בדיוק נוסחת התפילה הנדרשת, כאשר אנו צופים בראשי המדינה, שריה ויועציה, שרויים בספקות ומחלוקות קשות ביותר בדבר דרך הפעולה הראויה כנגד האיום האיראני. בהעדר נביא בישראל, ההחלטה מסורה לדעתם של בני אדם המוגבלים ביכולת הידיעה שלהם את הנעשה, וקל וחומר שהם מוגבלים ביכולתם לצפות את העתיד. קהל המתפללים שאין לו אפילו את המידע העומד לרשות הקברניטים, אינו יכול לסייע בעצות או בפתרונות, אבל ודאי יכול להועיל בתפילותיו. התפילה לשלום המדינה אינה מחייבת נקיטת עמדה פוליטית, צבאית או כלכלית מסוימת, ולכן הכל יכולים להתפלל אותה, גם אם אינם מסכימים עם המדיניות של הממשלה הנוכחית.